

**Матвійчук О.А., Варварук Л.Ю., Півторак А.М., Пльонсак І.А.,
Слубська Г.Ф.**

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського (Україна)*

Еколого-біотопічні групи гніздових птахів Згарського загальнозоологічного заказника

Загальнозоологічний заказник загальнодержавного значення «Згарський» простягається уздовж р. Згар (права притока р. Південний Буг) на площі 3018,7га [1]. Територія об'єкту займає частини Літинського та Жмеринського районів Вінницької області.

Поєднання великих площ штучних водойм, сформованих на місці покинутих кар'єрів торфовидобувного комбінату, заболочених і узбережь річища Згару, мішаних лісових масивів та прилеглих агроценозів створюють сприятливі умови для гніздування цілої низки видів птахів. У позагніздовий завдяки мозаїчності біотопічної структури, на території заказника зустрічаються як представники транзитної для Вінниччини орнітофауни, так і зимуючі птахи.

Результати моніторингу видової структури авіфауни заказника «Згарський» дозволять своєчасно виявити негативні чинники та розробити систему спеціальних заходів спрямованих на нівелювання їх дії. Особливо важливим є ґрунтовне вивчення гніздової орнітофауни території, характеру топічних зв'язків осілих та гніздових і перелітних птахів.

У ході польових досліджень, здійснених упродовж всіх сезонів 2012-2017 років у межах загальнозоологічного заказника загальнодержавного значення «Згарський» було виявлено 135 видів птахів, об'єднаних до 91 роду, 41 родини і 17 рядів.

Усіх виявлених птахів можна поділити на групи за характером використання території заказника (рис. 1). Так, гніздових і перелітних птахів, які використовують стації заказника лише під час репродуктивного періоду, а по його завершенні мігрують до місць зимівель, виявлено 75 видів (55,6%).

Через їх домінування у видовій структурі об'єкту, упродовж року стає добре помітною ротація складу птахів, адже зимова авіфауна наповнюється іншими видами. Причиною є те, що більшість птахів заказника є навколородними і водоплавними, а відтак у період льодоставу змушені залишати його територію.

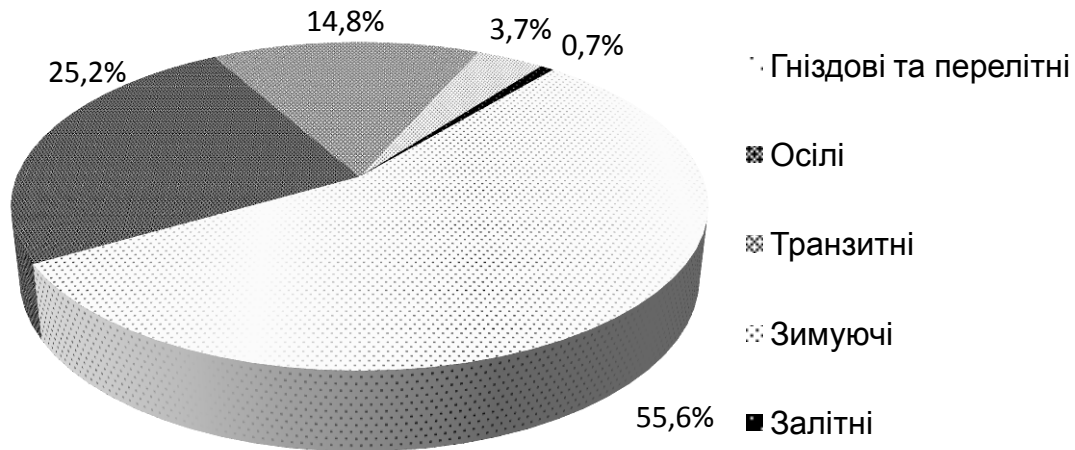

Рис.1. Орнітофауна заказника «Згарський» за характером перебування на території (у%).

Проте, мозаїчність ландшафтної структури території створює умови для перебування у її межах інших екологічних груп птахів (рис. 1). Завдяки цьому, згідно результатів наших спостережень, межі Згарського заказника заселяє 34 види осілих птахів (25,2%); під час міграцій виявлено 20 видів транзитних птахів (14,8%) та 5 видів (3,7%) – зимуючих. Нарешті нами було зафіксовано заліт 1 виду (0,7%) – мартинка малого *Larus minutus* Pallas, 1776.

Відомо, що птахи достатньо тісно пов'язані з середовищем. Для полювання, водопою, відпочинку та гніздування вони обирають специфічні стації з певними, нерідко, чітко вираженими характеристиками.

Попри значне різноманіття орнітофауни загальнозоологічного заказника загальнодержавного значення «Згарський», осілих та гніздових птахів, які його заселяють можна поділити на 8 основних еколого-біотопічних груп (рис. 2).

Як виявили результати наших спостережень, на території об'єкту найбільше кроногніздових птахів, тобто тих, які для гніздування використовують крони дерев та чагарників, заростей кропиви тощо – 35 видів

(32,1%). Це, зокрема, *Phalacrocorax carbo* (Linnaeus, 1758), більшість представників родин Ciconiidae, Accipitridae, а також усі Columbiformes, Strigiformes, більшість Passeriformes (усі представники родин Laniidae та Corvidae, більшість Sylviidae, Muscicapidae та Fringillidae).

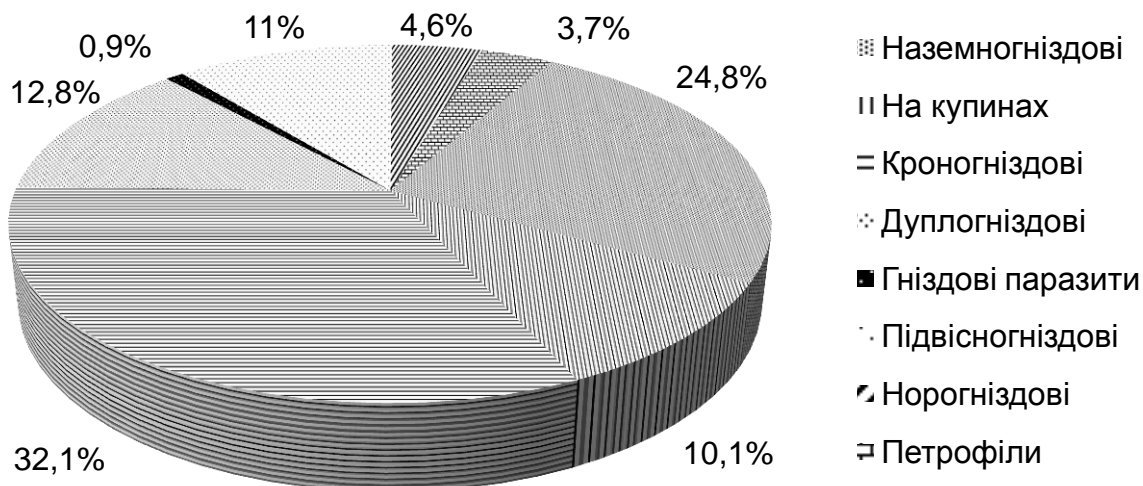

Рис. 2. Еколого-біотопічні групи птахів заказника «Згарський» (у %).

Оскільки заплава р. Згар представлена переважно відкритими стаціями, чималою також є кількість наземногніздових птахів – 27 видів (24,8%). До них належать птахи, які споруджують свої гнізда на луках, пасовищах, відмілинах ставів та старицях (рис. 2). Такими є усі представники родини Anatidae, *Circus aeruginosus* (Linnaeus, 1758), Galliformes, більшість Gruiformes, Charadriiformes (усіх кулики, окремі Laridae), *Caprimulgus europaeus* Linnaeus, 1758, а також деякі Passeriformes. Серед останніх, гніздують на землі усі представники родин Alaudidae, Motacillidae, Emberizidae, окремі Sylviidae та Muscicapidae.

З водоймами також пов'язані підвісногніздові птахи, які використовують для гніздування стебла очерету, рогозу та інших навколоводних вищих рослин (12 видів, 11%), а також ті, що гніздують на плаваючих купинах (11 видів, 10,1%). Дану групу формують здебільшого навколоводні птахи родин Ardeidae, Rallidae, а також окремих горобцеподібних з родин Sylviidae і Paradoxornithidae.

Наявність відслонень порід та глинистих і піщаних кар'єрів приваблює на гніздування норігніздових птахів (5 видів, 4,6%) та петрофілів (4 види, 3,7%). Перших представляють *Upupa epops* Linnaeus, 1758, *Alcedo atthis* (Linnaeus, 1758), *Merops apiaster* Linnaeus, 1758, *Riparia riparia* (Linnaeus, 1758), та *Passer*

montanus (Linnaeus, 1758). Петрофіли заказника – *Hirundo rustica* Linnaeus, 1758, *Delichon urbica* (Linnaeus, 1758), *Passer domesticus* (Linnaeus, 1758) та *Apus apus* (Linnaeus, 1758).

Лісові масиви, що прилягають до заплави р. Згар із стиглим лісостаном використовують для гніздування дуплогніздові птахи (14 видів, 12,8%). Це, зокрема, усі Piciformes та окремі Passeriformes: *Sturnus vulgaris* Linnaeus, 1758 та майже усі представники родини Paridae (рис. 2).

В орнітофауні дослідженої території виявлений також один вид (0,9%), для якого притаманний гніздовий паразитизм – *Cuculus canorus* Linnaeus, 1758.

Зауважимо, однак, що така класифікація є доволі умовною. Наприклад, усі обстежені у заказнику колонії сірої чаплі були влаштовані на заламах очерету, проте чимало колоніальних поселень цього птаха в інших регіонах Вінниччини, розміщувались у кронах дерев, або чагарників [2].

Загалом, авіфауна загальнозоологічного заказника «Згарський» відзначається різноманітністю топічних зв'язків, як у репродуктивний період, так і упродовж решти сезонів року, що пов'язано з мозаїчністю ландшафтної структури території.

Література

1. Заповідні об'єкти Вінниччини / [Яворська О.Г., Українець І.І., Романчук В.Л.]; Під ред. О.Г. Яворської. – Вінниця: Велес, 2005. – 104с.
2. Матвійчук О.А. Колоніальні чаплеві (Ardeidae) Вінницького Побужжя / О.А. Матвійчук, В.В. Серебряков // Питання біоіндикації та екології. – 2008. – Вип. 13. – № 1. – С. 113-119.